

Alpo K. Rapila:

SUOMENKIELISTEN KANSAKOULUJEN SYNTYVAIHEISTA HELSINGIN YMPÄRISTÖSSÄ 1890-LUVULLA*

Toukokuun 11 päivänä 1866 annettu keisarillinen asetus kansakoulutoimen järjestämisestä Suomessa merkitsi tarpeellisen lainsäädännöllisen pohjan luomista kansakoulujen perustamiselle. Kouluhistoriat tietävät kertoa, että maassamme kyllä oli jo ennen sitä toiminnassa sellaisiakin kansakouluja, jotka täyttivät tämän asetuksen merkeissä syntyneiden koulujen mitan¹, mutta joka tapauksessa tuo maamme ensimmäinen kansakouluasetus organisoi hajanaiset koulupuuhat ja loi silloisissa oloissa tarkat suuntaviivat kansakoululaitoksemme kehittämiseksi tulevaisuudessa. Maaseudun heräävän kunnalliselämän johtomiesten huomiota asiaan kiinnitti myös edellisvuonna voimaan tullut maalaiskuntien kunnallisasetus, joka kuntien tehtäviä yksityiskohtaisesti luetellessaan nimenomaisesti mainitsi kansakoulujen perustamisen.

Kansakouluasetuksen antamisen jälkeen lisääntyi myös maaseudun kansakoulujen lukumäärä vuosittain huomattavasti.² Koulusaiain harrastus oli Uudenmaan läänissä voimakkainta koko maassa päätellen siitä, että jo vuonna 1887 kaikki Uudenmaan läänin kunnat olivat perustaneet alueelleen kansakoulun, kun samaan ai-

¹ Halila: Suomen kansakoululaitoksen historia I sivu 348 seur.

² Alamainen kertomus Suomen kansakoulu-toimen kehittymisestä lukuvuosina 1865—1886, sivu 20 seur.

* Suomen Kouluhistoriallisen Seuran vuosikokouksessa kouluhallituksessa 26. 3. 1963 pidetty esitelmä.

kaan oli esim. Turun ja Porin läänissä vielä 32 kuntaa ilman kansakoulua.³ Mutta vaikka tilastotiedot puhuivatkin näin kunnista kieltä Uudenmaan läänin kohdalla, ei tilannetta kokonaisuudessaan voitu pitää täällä edes tyydyttävänä. Syynä siihen oli se tosiasia, että täällä oli runsaasti kaksikielisiä kuntia ja niissä oli kuntakokousten äänestyspäätöksillä tavallisesti huolehdittu — kuten jossain määrin ymmärrettävää olikin — vain kunnan enemmistökielisen väestöosan koulutarpeista. Tuolloiset kuntakokoukset olivat usein varsin kiihkeitä tilaisuuksia, joissa kielipoliittiset seikat ynnä säätyasemaan ja kyläintresseihin liittyvät näkökohdat olivat ratkaisevia, joten asiain tasapuoliseen käsittelyyn ei ollut helppo päästä.⁴ Kun Helsingissä ja sen naapurikunnissa oli koko 1800-luvun ajan ruotsinkielinen enemmistö⁵, joutuivat juuri suomenkieliset asukkaat niissä kärsimään melkoista sortoa, koska voimassa olevat asetukset eivät tällöin millään tavoin suojeleleet heitä.

Säädökset kansakoulujen perustamisesta

Maalaiskuntien kohdalla ei tunnettu kansakoulun perustamisvelvollisuutta ennen kuin vuoden 1898 piirijakoasetuksen antamisen jälkeen. Velvollisuuksien puuttuessa oli kunnille annettu oikeuksia sitä enemmän. Kansakouluasetuksen 117 §:ssä säädettiin: «Jos kunnalla on halu perustaa ylhäisempi kansakoulu ja siihen tahtoo yleisistä varoista apua, niin tehköön siitä Ylihallituksessa hakemuksen ja antakoon samalla sisään:..« ja sitten luetteltiin erinäisiä seikkoja, jotka oli selvitettävä, esim. lasten lukumäärä, opettajalle annetut luontoisedut, koulun opetussuun-

³ em. kertomus sivu 30.

⁴ Kuntakokousten kehittymättömyydestä oli lehtien pääkirjoituksissa ja muissa artikkeleissa usein oivallisia esimerkkejä, ks. esim. Päivälehti n:o 233/8. 10. 1891 ja Vaasan Lehti n:o 80/7. 10. 1890.

⁵ Onko Suomen pääkaupunki suomalainen? US 252/30. 10. 1891. Asukkaiden kielisuhteista tietoja esim. Suometar 44/9. 11. 1860.

nitelma ym. Seuraavassa pykälässä oli asialle lisäehtoja. Siinä mainittiin, että «jos aikeissa olevan koulun huomataan voivan edistää totista kansansivistystä sekä niiden kymmenestä kuuteentoista ikävuoteen asti olevien lasten luku, jotka sitä tulisivat käymään, nousee kolmeenkymmeneen», myönnetään valtionapuna miesopettajalle 600 mk ja naisopettajalle 400 mk.⁶

Erittäin tärkeä merkitys kansakoulujen lukumäärän lisäämiselle tuli olemaan kansakouluasetuksen 119 §:n säädöksellä: «Jollei kunta yhdisty pitämään yhtä tahi useampata yhteistä ylhäisempää kansakoulua, olkoon yhdellä tahi useammalla kyläkunnalla sekä yksityisilläkin tilanomistajalla valta ruveta omaksi ja erinäiseksi koulupiiriksi ja nauttikoon semmoinen koulupiiri samaa etua kuin kunnalle oli vakuutettu.» Lisäksi oli saman asetuksen 147 §:ssä säädös erityisestä yksityisestä kansakoulusta, jonka «yksityinen henkikin saattoi asettaa». Nämä väljät säädökset antoivat aktiivisille koulunystävälle suuret mahdollisuudet koulujen perustamisessa silloin, kun vanhoilliset kuntalaiset taikka enemmistökieliset kuntalaiset vastustivat uutta koulua.⁷

Keisarillisen majesteetin 30. 11. 1871 antamassa julistuksessa säädettiin, että «opetuskieli kansakouluissa luonnollisesti pitää sovitettaman väestön kielen mukaan».

Kunnan vähemmistökielisen väestönsosan koulutarve otettiin huomioon säädöksissä vasta 24. 5. 1898 annetussa piirijakoase-

⁶ Miten haetaan valtionapu opettajan palkalle? US 11. 10. 1894. Opettajan taloudellinen tilanne. Päivälehti 12. 11. 1893. Kansakoulunopettajan asema Suomessa. US 30. 12. 1893.

⁷ Eräs kansakoulukysymys: vastahakoiset kuntalaiset. US 16. 3. 1894. Tässä yhteydessä on todettava, että huomattavan suuri osa maamme kansakouluista on saanut alkunsa yksityisinä kouluina, joiden hyväksi pienet kyläkunnat ovat tehneet suuriarvoista työtä. Esim. Orimattila on tullut kuuluisaksi siitä, että siellä on ollut useita kouluja jo 1860-luvun lopulla ja vielä 1880-luvulla se oli koulujen lukumäärän perusteella ensimmäinen maalaiskunnistamme. US 14. 12. 1893 sisältää uutisen, jonka mukaan Orimattilan kaikki 9 kansakoulua ovat yksityisten piirikuntien perustamia ja kymmenes koulu on juuri syntymässä. Kunnalla ei ole ainoatakaan kansakoulua omistuksessaan.

tuksessa. Siinä säädettiin että jokainen maalaiskunta on jaettava koulupiireihin niin että jokainen «kouluikäinen lapsi voi, mikäli mahdollista omassa piirissään ilman suurempia vaikeuksia päästä nauttimaan kansakouluopetusta äidinkielellään.» Kunnan kieliolot määrättiin nyt erikseen otettaviksi huomioon kansakoulupiirejä muodostettaessa.

Nykyajan ihmisestä tuntuu melkein käsittämättömältä, että kuntien harkintaa rajoittavat säännökset puuttuivat koululainsäädännöstä yli 30 vuoden ajan. Vuosien kuluessa tuli tilanne sellaiseksi, että vaikka kunnan kielellinen vähemmistö kasvoi melko suureksi, ei sen koulutarpeisiin kiinnitetty kunnan taholta mitään huomiota. Jopa voidaan todeta, että säädökset pitivät paremman huolen uskonnollisen vähemmistön ja venäjänkielisten kouluasioista kuin oman maan kielellisen väestönosan vastaavista asioista.

Kielelliset vähemmistöt Helsingin ympäristössä

Tässä artikkelissa tullaan tarkastelemaan Helsingin läheisimän ympäristön kuntien kouluoloja, siis Espoon kauppalan, Helsingin maalaiskunnan, Sipoon, Kirkkonummen ja Siuntion kuntien kansakoulutoimen alkuvaiheita suomenkielisten koulujen osalta. Lähellä oleva Kauniaisten kauppala on perustettu vasta vuonna 1920, siihen asti se kuului Espooseen.

Tilastollisen vuosikirjan (1882) mukaan oli näissä kunnissa asukkaiden kielisuhde seuraavanlainen vuonna 1880: Helsingin pitäjässä ruotsinkielisiä 6016 ja suomenkielisiä 1787, Espoossa ruotsinkielisiä 3760 ja suomenkielisiä 992, Kirkkonummella vastaavat luvut 4739 ja 293, Siuntiossa 3097 ja 557 sekä Sipoossa 5557 ja 155.⁸

Suomenkielisten lukumäärä oli niissä kaikissa lisääntymässä. 10 vuotta myöhemmin tilastotiedot kertovat seuraavista luvuista:

⁸ US 14. 11. 1888. Vrt. US 10. 6. 1894: Tilastotietoja suomenkielisestä väestöstä läntisellä Uudellamaalla.

Helsingin pitäjä 6837 ja 1991, Espoo 4125 ja 1335 sekä Sipoo 5702 ja 310. Tästä alkaen on suomenkielisten osuus kasvanut näissä kunnissa kiihtyvällä nopeudella.

Näiden alueiden suomenkielisille lapsille tarkoitettujen koulujen perustamisen otti ajaakseen erityisesti Uusi Suometar-lehti, jonka pakinoitsija «Matti» eli lehtori Antti Jalava (1846—1909) laati asiasta lehtiin monia artikkeleita. Hän oli asialle erittäin innostunut ja osasi käyttää vakuuttavaa kieltä artikkeleissaan. Tähän tapaan hän kirjoitti: «Sittenkuin kansakouluja on jo saatu useimpiin maamme suomalaisiin kuntiin ja toivoa sopinee, että niihinkin, jotka vielä ovat koulujen puutteessa, vähitellen semmoisia perustetaan, on mielestäni jo aika ruveta ajattelemaan niittenkin suomalaisten kansakoulutarvetta, jotka asuvat sellaisissa kunnissa, joitten asukasten enemmistö on ruotsalainen ja joissa koulut sen vuoksi ovat ruotsinkielisiä. — Niissä kunnissa, joissa suomalaisia suuremmassa määrässä asuu, saattaisivat he tosin syystä vaatia tämmöisten koulujen perustamista itseänsä varten, mutta työ- ja palvelusväen luokkaan kun useimmat heistä kuuluvat, ei heidän vaatimustaan oteta korviin, semminkin jos kunnassa, kuten usein on laita, sattuu asumaan ruotsinkiihkoisia herrasmiehiä, jotka kammovat kaikkea suomalaisuutta kuin ruttoa. Pienenä vähemmistönä taas ollen heidän ei sovi sellaista vaatimusta tehdä, yhtä vähän kuin suomalaisessa kunnassa asuvan vähälukuisan ruotsalaisen väestön sopii itselleen kunnan kustannuksella ruotsalaista koulua vaatia.»⁹

Vaikka tämä rohkeasävyinen kirjoitus saikin aikaan toimintaa, ei tilanne parantunut lehden mielestä niin nopeasti kuin se olisi tahtonut. Siksi se uudistuvasti palasi samaan aiheeseen ja yritti lietsoa kouluinnostusta suomenmielisiin kansalaisiin. Viisi vuotta myöhemmin oli lehdessä pääkirjoitus nimellä «Eikö jo olisi aika» missä käsitellään taas kansakoulujen perustamista vähemmistökielisille alueille. Huomautettuaan että on useasti kajonnut tähän asiaan lehti jatkaa: «Yhtä usein on ollut ikävänä tehtävänämme

⁹ US 14. 11. 1888.

koskea siihen valitettavaan tosiasiaan, että puheina olevain seutu-
jen ruotsalainen enemmistö on kokonaan laiminlyönyt keskuu-
dessaan asuvan suomenkielisen väestön sivistyttämisen, vieläpä sitä
itsepintaisesti vastustanut. Parannusta ei näy vieläkään olevan
tulossa.«¹⁰

Alueen keskuksena olevassa Helsingissä oli vuonna 1880 paljon
enemmän ruotsinkielistä väestöä kuin suomenkielistä, mutta 10
vuotta myöhemmin oli molempiin kieliryhmiin kuuluvia melkein
yhtä paljon. Helsingin kunnallinen kansakoulutoimi voi pitää syn-
tymävuotenaan v. 1816 ja maisteri Jaako Länkelä perusti v. 1858
Helsinkiin yksityisen suomenkielisen kansakoulun.¹¹ Vasta syksyllä
1892 oli Helsingin kaupungin kansakouluissa enemmän suomen-
kielisiä oppilaita kuin ruotsinkielisiä.¹²

Suomalaisen Kansakoulun Ystävät

Ruotsinkielisen vähemmistön koulutarpeista huolehtimaan oli
Helsingissä kesäkuun 3 päivänä 1882 perustettu erityinen seura,
Svenska Folkskolans Vänner.¹³ Helsingissä oli vuonna 1876 pe-
rustettu Helsingin Suomalainen Klubi, jonka piirissä syntyi hel-
mikuun 6 päivänä 1889 uusi yhdistys nimeltään Suomalaisen
Kansakoulun Ystävät (lyhennetään tässä esityksessä kaikkialla
SKY) edistämään suomenkielisten kansakoulujen perustamista
ruotsinkielisille seuduille. Tämän yhdistyksen toiminta muodos-
tui aivan ratkaisevaksi myös pääkaupungin ympäristön suomen-
kielisten kansakoulujen syntymiselle. Seuran toiminta oli erittäin
monipuolista: se tutki kielitilannetta, se herätti suuren yleisön
huomiota asiaan, se järjesti taloudellista tukea uusille kouluille
ja se antoi tukea paikallisille pyrkimyksille. Kun seuran toimin-

¹⁰ US 19. 11. 1893.

¹¹ *Halila*: Suomen kansakoululaitoksen historia I s. 356. Vrt. Koulu ja
menneisyys IX s. 46 sekä Koulu ja menneisyys II s. 55.

¹² US 25. 3. 1894.

¹³ *Halila*: Suomen kansakoululaitoksen historia II s. 161.

nasta on olemassa yksityiskohtainen selvitys¹⁴, ei tässä yhteydessä ole syytä puuttua mainitussa teoksessa esitettyihin tietoihin tämän enempää.

Yhdistyksen ensimmäinen vuosikertomus julkaistiin kokonaisuudessaan Uudessa Suomettaressa. Muutamat katkelmat siitä osuvasti kuvailevat meille ajan oloja ja kansan tuolloisia käsityksiä: «Mennyt on jo se aika, jolloin jokaisen opintielle aikovan suomalaisen maassamme täytyi oppia vierasta kieltä voidakseen nauttia opetusta yksinomaan vieraskielisessä koulussa. Kansakoulut, jos niistä tahdotaan todellista hyötyä, edellyttävät aina pysyvää asutusta, jonkinlaista varallisuutta ja määrättyä sivistyskantaa. Suomalaisesta väestöstä niillä paikkakunnilla, jotka eniten ovat sivistyksen tarpeessa, löydetään peräti harvoin näitä kansakoulun välttämättömiä ehtoja. Mutta se aika rupeaa meilläkin olemaan kässissä, jolloin jokaiselta kansalaiselta melkein välttämättömästi vaaditaan ainakin kansakoulusivistys. Tosin ei ole opetuspakosta vielä puhuttakaan ollut julkisuudessa, eikä kuntain koulupakkokaan vielä viime valtiopäivillä saavuttanut sanottavaa kannatusta, joten asetuksessa seisoo edelleen 'Jos kunnalla on halu perustaa ylhäisempi kansakoulu jne.' Vaan niin monta käytännöllistä etua jo on kansakoulun oppimäärän suorittamisesta, että vähäosaisena on jo pidettävä kansalaista, joka sitä ilman jää. Jo siltäkin kannalta on siis jokaisen kansanystävän asia koettaa osaltaan poistaa niitä esteitä, jotka kohtaavat yhtäkin kansalaista opintiellä. Mutta kansansivistyksen harrastus ei ole vain yleisen ihmisrakauden vaatimus. Valistus on varsinkin pienen kansan voima. Jokainen uusi opin ja sivistyksen lähde, jokainen uusi kansakoulu ja kirjasto on sille turvakeino sisällisiä ja ulkonaisia vastuksia vastaan. Ja onhan niitä vastuksia Suomen kansan tiellä kumpiakin runsaasti. Alempi opetus on nyt kuntain asiana. Mutta vähävaraisia kuntia on liian paljon, niissä kouluolot eivät kehity. Kokonaan poikkeuksellisessa asemassa ovat ne suomalaiset, jotka ovat

¹⁴ *Heikki Lehmusto: Kappale suomalaista sivistyshistoriaa. Suomalaisen Kansakoulun Ystävät 1889—1929. Kuvitettu. 213 sivua Otava 1930.*

ruotsalaisten kuntien vähemmistönä. He ovat sivistystarpeiden tyydyttämisessä toisenkielisen väestön armoilla. Ei liene kenestäkään liiallista väittää, jos sanomme ettei näiltä juuri armopaloja tipahtele. Luonnollisesti kukin kunta koettaa ensi sijassa enemmistönsä tarpeet auttaa. Sivistyneen yleisön on ryhdyttävä auttamaan kovaosaisia kansalaisiamme.«¹⁵

Ikävä on huomata, että tuolloin väitettiin kansakoulun käynnin maksavan mutta niinhän asia todellisuudessa olikin. Muutos oli tulossa: sääty-yhteiskunnan ajattelutapa oli sortumassa, demokraattisuuden vaatimukset olivat nousemassa pinnalle ja tietoisuus sivistyksen yhteiskunnallisesta merkityksestä oli pääsemässä vallitsevaksi. Kaikkea tätä ei saavutettu helpolla, kunnissa syntyi katkeria riitoja ja sanomalehtien palstoilla käytiin kiivasta sanasotaa.¹⁶ Tuohon aikaan oli koulurintamallakin suuria asioita esillä: taisteltiin yhteiskoulujen puolesta ja niitä vastaan, samaten oppi- ja koulupakon kohdalla¹⁷, juuri virinnyt opettajien järjestötoimintakin aiheutti monia mielipideilmaisuja.¹⁸

Käsitteltävänä olevan aiheen kannalta on tärkeätä todeta, että SKY:n vuosikertomuksessa, vuodelta 1893 ensin esitettiin pitkä katsaus seuran 5-vuotiseen toimintaan ja sen nykytavoitteisiin. Sitteen mainittiin, että yhdistyksen tukemina ovat jatkaneet toimintaansa Espoon, Siuntion ja Tammisaaren ylemmät kansakoulut sekä Sipoon pikkukoulu. Sitä paitsi on yhdistyksen kannattamana viime syyslukukauden alusta ollut toiminnassa ensimmäinen suomalainen kansakoulu Helsingin pitäjässä. Suoranaista raha-apua on v. 1893 annettu Siuntion Lieviön koululle 800 mk, Helsingin pitäjän koululle sama, Sipoon koululle 400 mk ja Espoon koululle 340 mk. «Sanomalehtien hankkimiseksi luktupiin on yhdis-

¹⁵ US n:o 81/10. 4. 1890.

¹⁶ Vanha ja uusi yhteiskunta. Pääkirjoitus US 17. 11. 1893.

¹⁷ Kansakouluasia tulevilla valtiopäivillä. US 17. 10. 1893. Oppi- ja koulupakko Suomessa. US:n pääkirjoitukset esim. 24. 1. 1894 ja 22. 2. 1894. Päivälehti 8. 3. 1891.

¹⁸ Suomen Kansakoulunopettajain Liiton perustaminen. US 17. 9. 1893 ja 3. 11. 1893 haaraosastojen perustaminen.

tys täksi vuodeksi myöntänyt Helsingin pitäjään ja Espooseen 35 mk kummallekin.«¹⁹ Sanomalehdistö jatkuvasti koetti pitää seuran puolta ja yritti saada sille uusia jäseniä.²⁰ Lopuksi kannattaa todeta, että SKY katsoi tehtävänsä päättyneen vuonna 1964, jolloin seuran toiminta virallisesti lopetettiin. Seuran merkitystä suomenkielisten kansakoulujen perustamiselle maamme vähemmistökielisille alueille emme koskaan voi yliarvioida. Nykyajan ihmisten on nähtävästi vaikea tajuta kaikkia niitä vaikeuksia, joita asiaan liittyi tuolloisen sääty-yhteiskunnan oloissa, jolloin perinteet ja varallisuusseikat monin tavoin sitoivat yksilöiden toimintoja. Varattomat työmiehet ja torpparit maassamme olivat tuolloin melko alistetussa asemassa ja kun he itse eivät olleet saaneet koulusivistystä, eivät he osanneet antaa koulunkäynnille riittävästi arvoa.

Espoon kauppala

Varhaisin kansanopetus Espoossa tapahtui luonnollisesti ruotsiksi. Siitä on meille säilynyt varsin monipuolinen kuvaus²¹, jossa mm. mainittiin: «Kansan lukutaito on ylipäätään jollei juuri kehuttava, kuitenkin jokseenkin tyydyttävällä kannalla. — Lasten opetusta on näinä viimeisinä aikoina yhä enemmän ruvettu harrastamaan ja saattamaan entistä järjestelmällisemmälle kannalle.» Ja sen jälkeen mainitaan peräti seitsemän koulua Espoossa. Syksyllä 1868 asetettiin kunnassa erikoistoimikunta suunnittelemaan kansakoulujen perustamista²² ja pari vuotta myöhemmin lehti kertoi, että kiinteä kansakoulu aloittaisi heti toimintansa, jos vain löytyisi siihen pätevä opettaja.²³ Kunnan perustama Lagstadin kansakoulu aloitti toimintansa syksyllä 1871 ja parin vuoden kuluttua sille valmistui oma talo v. 1458 vihityn Espoon arvokkaan kivikirkon lä-

¹⁹ US 10. 4. 1894.

²⁰ Edistettävä kansallinen sivistystyö. Pääkirjoitus US 7. 10. 94.

²¹ Kansanopetuksesta Espoon pitäjässä. Koti ja Koulu n:o 5/4. 2. 1865.

²² HD n:o 27/3. 2. 1869.

²³ Folkvännen n:o 13/30. 3. 1870.

heisyyteen. Kunnalle myönnettiin 1871 valtionapua 1 000 mk eli siis mies- ja naisopettajaa varten mutta kunnan pyynnöstä se 7. 4. 1876 vähennettiin 800 markaksi eli kahden naisopettajan palkkaukseen tarkoitetuksi.²⁴ Koulun vihkiäisissä laulettiin Maamme-laulu ruotsiksi ja Savolaisten laulu suomeksi, mistä aiheutui monia lehtikirjoituksia.²⁵ Seuraavalla vuosikymmenellä Espoo sai uusia ruotsinkielisiä kansakouluja.²⁶ Näin kansa tottui niiden olemassaoloon. Albergan koulussa on annettu muutaman tunnin ajan viikossa opetusta suomenkielelläkin.

Vuonna 1862 oli Espoon läntisille alueille perustettu tiilitehdas ja kohta sen jälkeen useita sahoja. Näiden työmiehet olivat pääosaltaan suomenkielisiä. Vasta vuoden 1890 tienoilla ruvetaan lehdistä kirjoittelemaan näiden koulunkäynnistä.²⁷ Pidetään kummallisena, että kunta ei halua tukea heidän sivistyspyrkimyksiään. «Ruotsalaisella taholla pidetään oikeutena ja kohtuutena, että esim. Espoossa ruotsalaiselle väestölle ylläpidetään kunnan yhteisillä varoilla ainakin neljä ruotsalaista kansakoulua ja annettanee vielä muutamille yksityisillekin kouluille apua, kun neljäsosa kunnan asukkaista, suomenkielinen väestö jonka lukumäärä on nykyään vähintään 1400 henkeä, ei saa kunnalta penniäkään sivistystarpeitten tyydyttämiseksi. On sekin oikeutta ja kohtuutta!»²⁸ Samaan aikaan ruotsinkieliset asukkaat huolehtivat jopa nuorison sa jatkokoulutuksestakin ja perustivat Espooseen Finnsin kansanopiston, joka siellä edelleenkin on toiminnassa.²⁹

Espoon ensimmäinen suomenkielinen kansakoulu aloitti toimintansa Länsi-Espoossa kansanopiston läheisyydessä Kauklahdessa. Talvella 1891 pidetyssä SKY:n kokouksessa³⁰ ilmoitti pastori Au-

²⁴ *Berner*: Suomen kansakoulut ja niiden opettajat 1876, s. 26. Kerkonon: Suomen kansakoulu-matrikkeli 1911 sivu 32.

²⁵ HD n:o 244/8. 9. 1873.

²⁶ Alamainen kertomus jne. sivu 24.

²⁷ US n:o 41/19. 2. 1891 ja Hämeen Sanomat n:o 11/8. 2. 1887.

²⁸ US 19. 11. 1893.

²⁹ *Nylund*: Mellersta Nylands folkhögskola 1891—1931 (Hki 1932) ja Espoon Sanomat n:o 3/12. 1. 1965.

³⁰ SKY:n kokouspöytäkirja 14. 2. 1891.

vinen seuran jäsenille, että rakennusmestari K. Wilkman olisi «taipuvainen toimeenpanemaan suomalaisen kansakoulun kartanossa». Näin oli lausuttu syntysanat Espoon Åminnen suomalaiselle kansakoululle, joka sittemmin oli tekevä historiaa Espoon koululaitoksen piirissä. Karl Wilkman suosi kansakouluja erityisen lämpimästi ja halusi myös taloudellisesti tukea niiden toimintaa. Varsin halvalla hän vuokrasi huoneet talostaan koulun käyttöön SKY:lle, suostuipa hän maksamaan puolet opettajan palkastakin. SKY puolestaan huolehti opetusvälineistä, lämmöstä yms. Vuokrasopimus tehtiin aluksi kolmeksi vuodeksi. Näin Wilkman halusi helpottaa tehtaansa työläisten asemaa. Hän oli tehtaailijana ja maanviljelijänä Kaukalahden kylässä sijaitsevassa Åminnen kartanossa vuosina 1886—1904 ja rakennutti sinne suuren tiilitehtaan, jonka vuosituotanto kohosi peräti 1 700 000 tiileen, joista valtaosa vietiin Helsingin rakennustyömaille.³¹ Lisäksi Wilkman oli syvästi uskonnollinen mies, jonka talossa usein järjestettiin suuria seurailaisuuksia jopa 200 henkilölle. Monipuolisesti hän vaikutti aikalaisiinsa Espoossa.

Kaukalahden kansakoulun arkistossa säilytetään 27. 6. 1891 päivättyä ja Z. Yrjö-Koskisen allekirjoittamaa päätöstä valtionavun myöntämisestä koululle. «Keisarillisen Suomen Senaatin Kirkollisiasiain Toimikunnan päätös Koulutoimen Ylihallituksen esityksen johdosta apulisän myöntämisestä yleisistä varoista opettajattaren palkkaamiseksi siinä ylemmässä kansakoulussa Suomen opetuskielellä poikia ja tyttöjä varten, jonka rakennusmestari K. Wilkman on päättänyt omistamallansa Åminnen kartanolla Espoon pitäjässä perustaa ja voimassapitää.» Tuo valtionavustus oli silloin 600 markkaa.

Kesän aikana saatiin kouluasiat järjestykseen ja syksyllä oli Helsingin Sanomain edeltäjässä Päivälehdessä luettavana seuraava uutinen: «Espoon suomalainen kansakoulu, joka Suomalaisen Kansakoulun Ystävain ja rakennusmestari K. Wilkmanin paikkakunnalle perustamana on sijoitettu herra Wilkmanin omistamaan

³¹ K. A. Lauri: Rakennusmestari Karl Wilkmanin elämäkerta.

Äminnen kartanoon, alkoi ylempänä koulunsa toimensa toissapäivänä (siis torstaina 8. 10). Valmistava pienten lasten koulu oli toimessa jo viime kuun alusta, ja kävi siinä 29 oppilasta, jotka kaikki tulevat käymään ylempääkin koulua. Koulun opettajana on neiti Alina Sohlman.«³²

Koulun johtokunnan jäseniksi oli valittu: kirkkoherra Erenius, rakennusmestari K. Wilkman, rouva Eva Wilkman, kirjanpitäjä Lindström, työnjohtaja Lindberg ja työmies Pääkkönen. Rovasti Erenius oli Espoon ruots. kansakoulun johtokunnan puheenjohtajana vuodesta 1871 lähtien ja hänen tyttärensä Emelie tuli saman koulun opettajaksi vuonna 1873 oltuaan sitä ennen opettajana Vihdissä pari vuotta.³³ Voidaan todeta Espoon papiston aika myönteimielisesti suhtautuneen kansakoululaitokseen.

Oli luonnollista että tätäkin yksityistä kansakoulua yritettiin mahdollisimman pian saada kunnan haltuun. Rakennusmestari Wilkman teki asiasta esityksiä, mutta vanhoillinen kuntakokous hylkäsi ne. Syksyllä 1893 asia oli jälleen kerran esillä mutta turhaan. Tällöin Wilkman päätti anoa lääninhallituksen apua. Lehdessä oli asiasta seuraavanlainen toimituksen laatima uutinen: «Valituksen Espoon pitäjän kunnankokouksen 13 päivänä viime syyskuuta tekemän suomenkielistä kansakoulua koskevan päätöksen johdosta jätti maanviljelijä K. Wilkman eilen täkäläiseen kuvernöörin virastoon. Valituskirjassaan anoo herra Wilkman kummottavaksi sitä kunnankokouksen päätöstä, jonka kautta kunta hylkäsi kansakoulun johtokunnan pyynnön, että Espoon kunta huostaansa ja ylläpitääkseen ottaisi Äminnen kansakoulun, joka on ainoa pitäjässä oleva suomenkielinen kansakoulu, sekä että Espoon kunta velvoitettaisiin osaltaan ylläpitämään kyseenä olevan jo valtionapua nauttivan koulun. Valituksensa perustaa herra Wilkman siihen, että syyt joiden perustuksella kunnankokous hylkäsi yllämainitun pyynnön, eivät ole totuuden ja totuudellisuuden kanssa yhtäpitäviäisiä. Kunnankokous on näet hylännyt puheena

³² Päivälehti n:o 235/10. 10. 1891.

³³ Berner mt. sivu 119.

olevan pyynnön pääasiallisesti siksi, että paikkakunnan suomenkielinen väestö olisi viime aikoina vähentynyt ja että se yhä edelleen tulee vähentymään, otaksutun tiili- ja sahateollisuuden vähenemisen kautta — jopa vähenee siihen määrään, että suomenkieliseen kansakouluun ei muka tulevaisuudessa saataisi edes valtionavun edellyttämää määrää oppilaita. Todellisuudessa ovat sekä suomenkielinen väestö että koulua käypäin lasten lukumäärä lisääntyneet, kuten näkyy siitäkkin että vuosikirjan mukaan oli Espoon pitäjässä v. 1880 992 suomea puhuvaa ja v. 1890 oli jo 1335, eli lähes $\frac{1}{3}$ osa pitäjän koko väestöstä. Koulua käypiä lapsia on edellisvuosina ollut 21—25 joka viimeinen lukumäärä tämän lukuvuoden alussa on varsinaisia oppilaita. Olisi kummallista, että kunta, joka ruotsalaisen väestön lapsia varten ylläpitää 4 kansakoulua, ei voisi edes yhtä kansakoulua pitää suomenkielisille, joita on lähes $\frac{1}{3}$ väestöstä.«³⁴

Mainitussa kuntakokouksessa saapuvilla ollut kappalainen, pastori C. E. S. Henriksson vastasi tuohon uutiseen, koska hän katsoi sen saattavan Espoon turhan huonoon valoon lukijain piirissä.

«Herra Wilkmanin valitusperustelut eivät ole oikeita. Kokouksessa ei kukaan väittänyt, että suomenkielinen väestö Espoossa olisi vähentynyt tai tulisi vähenemään. Mutta Äminnen kulmakunnalla se tulee vähenemään, kun tiiliteollisuuden väheneminen on tosiasia. Pääkaupunkilaiset tietävät, miten vähiin rakennustyöt Helsingissä ovat viime aikoina käyneet, sinnehän pääosa Espoon tiilistä on viety. Kokouksessa sanottiin että Äminnen alueen suomenkielinen väestö on vuoden siellä täällä oleskelevia työmiehiä, joiden lapset tuskin kävisivät neljaluokkaista kansakoulua loppuun, olisivat kyllä jonkin aikaa siellä. Kunnan koulu olisi saatava keskelle pitäjää.

Pääsyy oli se, ettei kunta parhaalla tahdollakaan voinut suostua niihin kustannuksiin, joita herra Wilkmanin pyyntöön myöntyminen aiheuttaisi, koska aina pitää asettaa 'suu säkkiä myöten', kuten sanotaan. Sillä Espoon kunta rakennutti juuri viime vuonna

³⁴ US 10. 10. 1893.

uuden muhkean koulutalon, josta se vieläkin on melkoisesti velassa ja kunnallismaksua ei voida enää lisätä. Tänä vuonna kunta otti erään yksityiskoulun huostaansa, eikä yhtäaikaa jaksa kaikkia tehdä. Kuitenkin luvattiin antaa herra Wilkmanille 200 markan vuotuinen apuraha opettajattaren palkkaamiseen. Wilkman kiellettyä rahaa vastaanottamasta, kun ei kunta koulua kokonansa huostaansa ottanut.

Ettei kielikysymys puheena olevaan kunnan päätökseen vaikuttanut, selvinnee siitä, että everstin rouva Aurora Karamzin, jolle Espoon kunta monesta syystä on suuressa kiitollisuuden velassa, jo monioita kuukausia ennen kuin herra Wilkman esiintoi pyyntönsä, ilmoitti aikomuksensa olevan tarjota kunnalle Träskändan ruotsalaista kansakoulua, siten turvatakseen koulun tulevaisuuden. Mutta yleinen mielipide kunnassa näkyi silloin olevan, ettei sitä voida vastaanottaa, ei ainakaan nyt; jonka tähden hän ei myöskään aikomustansa täyttänyt. Ja kuitenkin on tällä koululla uusi uljas rakennus, jonka kunta olisi ilmaiseksi saanut, kun sitä vastoin Åminnen koululle kohta pitäisi rakennuttaa huoneisto. Sillä tuskinpa tähän asti käytettyä olisi kunnan ylläpitämänä koulurakennuksena hyväksytty, vaikka se yksityisen ylläpitämänä on kelvannut, ja sitä paitsi herra Wilkman ei kuulunut olevan taipuvainenkaan sitä kunnalle vuokraamaan, se kun muka sijaitsee hänelle epäedullisella paikalla.

Mitä Espoon kunnan ruotsin- ja suomenkielisen väestön suhteelliseen lukumäärään tulee, lienee tätä nykyä kunnan koko lukumäärä noin 5 700, joista suomea puhuvia noin 1 400, siis lähes $\frac{1}{4}$ eikä $\frac{1}{3}$ pitäjän koko väestöstä. Ja lähes $\frac{1}{4}$ sanoi herra Wilkman itse kokouksessa sen tekevän, vaan kauhealla vauhdillapa se on sen jälkeen kasvanut.

Kunnan kustantamia ruotsalaisia kansakouluja oli viime vuoden asti ainoastaan yksi, jossa kuitenkin oli kaksi opettajataria. Viime vuonna perustettiin yksi uusi ja tänä vuonna otti kunta yhden yksityisen huostaansa, niin että niitä nyt, vasta tänä vuonna on kolme, joista yhdessä on kaksi opettajataria eli siis tavallaan neljä koulua, kuten herra Wilkman sanoo. Suotava kyllä olisi ol-

lut, että kunta nyt olisi voinut yhden suomalaisen koulun kustantaa, mutta sitä pidettiin mahdottomana. Suon sydämestäni suomalaisuuden asialle kaiken mahdollisen menestyksen.

Paljon on puhuttu suomenkielisen väestön vaikeasta tilasta ruotsinvoittoisissa kunnissa. Minä puolestani en tunne oloja muualla, mutta sen mukaan kuin tšekäläiset olot tunnen, pidän sen jokseenkin luonnollisena asiana että heidän tilansa yhdessä ja toisessa katsannossa on vaikea. Ei sitä voi kummastella, että heiltä monesti puuttuu tilaisuus kouluttaa lapsensa äidinkielellään. Sula mahdottomuushan on tässä suhteessa kaikkia vaatimuksia täyttää ja kaikkia tarpeita tyydyttää. Jos he muodostaisivat erityisen kulmakunnan pitäjässä, olisi heidän olonsa ehkä helposti järjestettävissä, mutta kun hajallaan asuvat kaikissa pitäjän kylissä ja taloissa, täytyy heidän täytymälläkin jäädä yhtä ja toista etua vaille. Tuskinpa mikään suomalainenkaan kunta olisi aivan altis ruotsinkielisiä kouluja kustantamaan sisään muuttaneelle irtaimelle väestölle, joka ei itse sanottavassa määrässä kykenisi näihin kustannuksiin osaa ottamaan ja joista useammallakaan ei sitten olisi näistä kouluista mitään hyötyä, pitkän matkan päässä kun asuvat toista kieltä puhuvan väestön keskellä ja vähävaraisia kun tavallisesti ovat.³⁵

Herra Wilkman laati jo viikon kuluessa vastineensa ilmaisten olevansa hyvin loukkaantunut Henrikssonin kirjoituksen johdosta, jolla tämä oli hyökännyt «rauhallisen, vanhan maanviljelijän kimppeun» tuon lehti uutisen johdosta, jota Wilkman itse ei ollut kyhännyt, vaan toimittaja. «Ei ole totta, että Åminnen kulmakunnan suomalaiset niinkään ovat paikasta toiseen muuttelevia työmiehiä. Onko ruotsalaisia kouluja perustettaessa kiinnitetty huomiota samaan seikkaan? Minun sakkini ei koskaan ole ollut niin pohjaton, etten olisi tahtonut kansani lasten hyväksi uhrata aineellisia etuja, enkä vain siveellisen kannatuksen varjossa toivoa menestystä.» Wilkman lopetti kirjoituksensa viittaamalla apostolin saanaan raamatussa.³⁶

³⁵ US 21. 10. 1893.

³⁶ US 31. 10. 1893.

Parin viikon kuluttua Henriksson vastaa ja pyytää anteeksi Wilkmanilta mahdolliset loukkauksensa. Pappi oli nyt nähnyt Wilkmanin sävyisän valituskirjelmän kuntakokouksen puheenjohtajan luona.³⁷

Opettaja oli jo tuon ajan koulussa tärkeä tekijä. Häneltä odotettiin paljon. Voimassa oli edelleen maamme ensimmäisen kansakoulujulistuksen määräys: «Kansakoulu-opettajain pitääpi elämän tapainsa ja muiden suhteiden kautta mielen nähden olla niin läheisiä oppilaisten kanssa kuin suinki, että he eivät virassansa haluttomiksi kävisi ja opettajina oloonsa ikävystyisi.»³⁸ Espoon suomalaisen kansakoulun ensimmäinen opettaja oli neiti Alina Wilhelmiina Sohlman kauniista Korpilahden pitäjistä. Toista opettajaa varten laitettiin lehteen seuraava ilmoitus: «NAISOPETTAJAN VIRKA Espoon Äminnen ylhäisemmässä kansakoulussa tyttöjä ja poikia varten julistetaan täten hajettavaksi kolmenkymmenen (30) päivän kuluessa lukijien 25 p. nyt kuluvaan kesäkuuta. Palkkaehdot ovat valtijoilta Smk 600, sitä paitsi koulun kannattajilta Smk 400 sekä vapaa asunto, polttopuut ja öljyvalo. Virka on vastaan otettava 1 päivä ensi elokuuta, koulu alkaa 15 p. samaa kuuta.

Espoon Äminne, 21 päivänä kesäkuuta 1893

Johtokunta

Osoite: Helsinki, Antink. N:o 32 eli Espoon Äminne, K. Wilkman.«³⁹

Espoon opettajalle luvattua palkkaa ei voi pitää suurena. Ilmoituksessa ei puhuttu monipuolisista luontoiseduista (perunamaa, oljet, heinät, leivät, kalat yms.) kuten tuolloin vielä oli tavallista. Asetuskin velvoitti antamaan opettajalle laitumen «kumminkin yhdelle lehmälle». Espoon opettajalle ei luvattu sisäänkirjoitusrahoitakaan puolta määrää, mutta tuskin sellaisia koottiinkaan tässä koulussa. Joka tapauksessa ilmoitus tuotti johtokunnalle 12 haki-

³⁷ US 14. 11. 1893.

³⁸ Keisarillisen maj. arm. julistus 19. 4. 1858 perustuksista kansanopetuksen järjestämistä varten Suomen suuriruhtinaanmaassa.

³⁹ Suomen Virallinen Lehti n:o 147/29. 6. 1893.

jaa, joista yksimielisesti valittiin opettajaksi M. A. Södergren.⁴⁰ Parin vuoden kuluttua valittiin opettajaksi neiti Aina Sundstedt⁴¹ ja syksyllä 1896 aloitti täällä pitkän opettajanuransa nuori neitonen Eedla Sippola, vaikka hän Espoossa toimi vain yhden lukuvuoden. Kun hän on tohtori Lehmustolle ja Uuden Suomen toimittajalle yksityiskohtaisesti kuvaillut muistojaan Espoon koulusta, emme tässä esittele niitä uudelleen.⁴²

Lopuksi tulkoon mainituksi, että SKY joutui moneen otteeseen uusimpaan vuokrasopimuksen rakennusmestari Wilkmanin kanssa, koska Espoon kunta vasta 10. 6. 1902 pidetyssä kuntakokouksessa suostui perustamaan alueelleen suomalaisen kansakoulun. Koululle valittiin johtokunta, jonka puheenjohtajaksi tuli pastori Henriksen, siis sama mies joka aikaisemmin kiisteli Wilkmanin kanssa lehden palstoilla.

Helsingin maalaiskunta

Pääkaupungin ympäristössä on kansanopetus vanhinta Helsingin maalaiskunnan alueella, jossa tiedetään jo vuodesta 1815 olleen toiminnassa vakinaisen lastenkoulun.⁴³ Siellä oli erityinen koulutalokin peräti 1840-luvulta asti⁴⁴ jota 1950-luvulla pidettiin Suomen vanhimpana koulutalona. Paikkakunnan varhaisesta kansanopetuksesta on ollut lehdissä valaisevia kuvauksia, joista selviävät opetustyön vaikeudet yli 100 vuotta sitten.⁴⁵ Vuonna 1869 kunta sai valtionapua kahden opettajan palkkaamiseen ja syksyllä alkoivatkin Kirkonkylän ruotsalaiset kansakoulut toimintansa opettajapari Melinien johdolla.⁴⁶

⁴⁰ US 1. 8. 1893.

⁴¹ *Irma Länsiluoto: Kauklahden koulu 1891—1959. Suppea historiikki uuden koulutalon vihkiäisjuhlaan 24. 5. 1959. Käsikirjoituksena koulun arkistossa.*

⁴² *Lehmusto mt.* sivut 47—49. Uusi Suomi 29. 3. 1960.

⁴³ *Berner mt.* s. 26.

⁴⁴ Suometar n:o 5/15. 1. 1866.

⁴⁵ *Koti ja Koulu* n:o 9/1864.

⁴⁶ *Berner mt.* s. 27 ja 151.

On merkille pantava seikka, että Helsingin maalaiskunnassa otettiin jo sangen varhaisessa vaiheessa pohdittavaksi sekä kunnallishallinnon (kunnallislautakunta) luominen että kansakoulun perustaminen, molemmista tehtiin myönteinen päätös samassa kokouksessa.⁴⁷ Seuraavassa kokouksessa päätettiin kirkonkylässä sijaitseva koulurakennus kunnostaa niin että uusi koulu voisi jo syksyllä aloittaa toimintansa.⁴⁸ Loppukesällä asiaan tuli «aavistamattomia hankaluuksia» ja kansakoulun avaaminen siirtyi usealla vuodella, aina 15. 9. 1869 saakka. Silloin kouluun saapui kymmenen poikaa ja yhtä monta tyttöä. Paikalliset olot tunteva lehden kirjeenvaihtaja oli optimistinen todetessaan: «Oppilasluku nousee kuitenkin 60:een myöhemmin syksyllä, kun oppilaita ei enää tarvita ulkotöihin kotona».⁴⁹ Siten todella tapahtuikin.

Näin oli kunnan keskiosien ruotsinkielisille lapsille avautunut mahdollisuus saada kansakouluopetusta. Sivukylien lapsille ryhdyttiin perustamaan yksityiskouluja mutta suomenkielisistä lapsista ei huolehdittu koko kunnankaan alueella. Kokonaistilannetta ei muuttanut se, että parissa koulussa annettiin muutaman tunnin ajan opetusta myös suomenkielellä, omakielinen alkuopetus puuttui kokonaan. Kun alueen kartanot ottivat yhä enemmän palvelukseensa suomenkielistä henkilöstöä, paheni tilanne jatkuvasti. Konkreettisesti tämä todettiin 14—15. 4. 1887, jolloin Porvoon hiippakunnan piispa C. H. Alopaeus (piispana 1885—1892) toimitti yleisen piispantarkastuksen Helsingin pitäjän seurakunnassa. Toimituksen pöytäkirjassa mainitaan piispan valittaneen, kun seurakunnassa ei vielä ole suomenkielistä koulua, vaikka suomenkielisten asukkaiden lukumäärä siellä on yli 2 000. Piispa «laski lämpimästi seurakunnan ja erittäinkin sen kirkkoherran sydämelle» että ainakin yksi suomenkielinen kiertokoulunopettaja palkattaisiin seurakuntaan. «Kontrahtiprovasti Ahlgren lupasikin käydä asiaan käsiksi. Samoin lupasi myös kirkkoraati.»

⁴⁷ Pitäjänkokouksen pöytäkirja 14. 5. 1865.

⁴⁸ Sama 2. 7. 1865.

⁴⁹ HD 25. 9. 1869 ja 8. 6. 1870.

Ruotsinkielisten manttaalinomistajien, jotka kunnassa tiukasti johtivat paikallishallintoa, vastustuksen takia suomenkielisen koulun perustamisesta ei tullut mitään lähivuosina. SKY:n johtohenkilöt saivat kuulla tilanteesta ja niinpä seuran kokouksessa 14. 12. 1889 asia otettiin pohdittavaksi.⁵⁰ Parin kuukauden kuluttua kirjallisesti tiedusteltiin, mitä seurakunta on tehnyt suomenkielisten lasten kouluopetuksen hyväksi. 27. 4. 1890 pidetyn kirkonkokouksen pöytäkirjassa sanotaan mm: «. koska seurakunnassa asuu lukuisa suomea puhuva väestö, joka on hajallaan ympäri pitäjää, ja joka ei olisi autettu yhdellä kiertokoulun naisopettajalla, päätettiin velvoittaa opettajisto tutustumaan suomenkieleen.»⁵¹

Kun Helsingin pitäjän ruotsinkieliset johtohenkilöt suhtautuivat noin ylimielisesti asiaan, tarttui SKY siihen auttavassa mielessä. Nähtävästi juuri sen toimesta annettiin Uudelle Suomettarelle laaja kirjoitus, jonka toimitus sijoitti pääkirjoituspalstalle. Siinä sanottiin mm: «Menneen luulisi jo olevan sen ajan, jolloin ruotsinmielisellä taholla pidettiin suomalaista kiertokoulua ja korkeintaan kansakoulua ainoana mahdollisuutena suomalaisen talonpojan sivistystarpeiden tyydyttäjänä ja jolloin ei pidetty edes näitäkään suomalaisille tarpeellisina. Horjumattomalla pontevuudella, suuria uhrauksia tehden ovat suomenmieliset kiihkeän vastarinnan vallitessa hankkineet itselleen oppikouluja, puhumattakaan siitä että on ani harva puhtaasti suomalainen kunta, jossa ei olisi yksi tai useampia kansakouluja vaikuttamassa.»⁵² Sen jälkeen kirjoituksessa kuvaillaan piispantarkastusta 15. 4. 1887 ja ihmetellään, miten vasta kolmen vuoden kuluttua pidetään asiasta kokous. Lehti katsoo ettei ole maalle kunniaksi, kun sen pääkaupungin vieressä on kunta, jonka 2 000:lla suomenkielisellä ei ole mahdollisuutta saada omakielistä opetusta ja jatkaa sitten: Suomalaisen kansakoulun hankkiminen Helsingin maaseurakunnan suomalaiselle väestölle, jonka lukumäärä nykyisin on jo yli 3 000 henkeä, on siis oleva kunnianasiana mainitulle seurakunnalle itselleen tai jos tätä

⁵⁰ *Lehmusto* mt. s. 31.

⁵¹ US 29. 11. 1890.

⁵² Sama lehti «Suomalaisen väestön kouluolot Helsingin maaseurakunnassa. Vrt. US 22. 10. 1891.

ei voida siihen taiputtaa, suomalaiselle puolueelle. Suomalaisten osa pitäjän 4 á 5:n ruotsalaisen kansakoulun kustantamisessa ei liene aivan pieni. Oikeudella voi siis vaatia kuntaa kustantamaan ainakin yhden suomalaisen kansakoulun. Pitäjän suomenkielisen väestön on siis viipymättä ryhdyttävä toimiin suomalaisen kansakoulun hankkimiseksi pyytämällä asiassa kuntakokousta. Siihen on sitä suurempi syy, kun nykyään voi saada myrskyn kaatamain puiden helpon hinnan vuoksi koulurakennuksen monin verroin tavalista halvemmalla. Ja varmana sopii pitää, että SKY seura ei ole auttamatta yritystä sikäli kuin sen varat kannattavat.« SKY olikin jo tehnyt päätöksen suomenkielisen kiertokoulun perustamisesta Helsingin pitäjään.⁵³

Runsaan viikon kuluttua tuosta kirjoituksesta oli lehdessä luettavana erään «Pohjalaisen» poleeminen artikkeli, jossa hän lausui hämmästyksensä Helsingin pitäjän oloista ja antoi pitäjän suomenkieliselle väestölle neuvon erota omaksi koulupiiriksi, sitten olisi perustettava omakielinen kansakoulu, niin ei tarvitsisi osallistua ruotsinkielisten kansakoulujen ylläpitoon. Hän lopetti kirjoituksensa vetoavasti: «Liehtokaatte ja takokaatte niin kauan väsymättä, kun koulusampo ahjosta maaseurakuntaanne tungeiksi.»⁵⁴

Paikkakuntalaiset olivat nyt saaneet ohjeita monelta taholta ja ryhtyivät toimeen. Pidettiin koulukokous ja tehtiin pyyntö kunnan johtohenkilölle. Asiasta sanomalehti kertoo seuraavaa: «Lauantaina 3 päivänä tätä kuuta kokoontui noin viisi kuusi Helsingin pitäjän suomalaista talonpoikaa, rusthollareita, maatilain vuokraajia sekä muutamia talon-emäntiä neuvottelemaan, mihin toimiin olisi ryhdyttävä suomalaisen kansakoulun aikaansaamiseksi mainitun kunnan suomenkieliselle väestölle. Pitäjässä, jonka koko väkiluku on tätä nykyä 8 800 henkeä, arvelivat toiset olevan puoliiksi, toiset runsaasti kolmanneksi osaksi suomenkielistä väestöä, suurimmaksi osaksi palvelus- ja työväkeä, muonamiehiä, torppareita, lampuotteja ja jokin määrä talollisia. Kumminkaan ei ole ollut minkään-

⁵³ US 28. 10. 1890.

⁵⁴ US 10. 12. 1890. «Nukkuuko Helsingin maaseurakunnan suomalainen väestö?»

laisia suomalaisia kouluja, vaan on suomalaisten lasten täytynyt käydä ruotsalaisessa kansakoulussa ja kiertokouluissa, joiden ylläpitoon on tietysti suomenkielistenkin täytynyt ottaa osaa. Asiain näin ollen pidettiin varsin kohtuullisena että kunta kustantaisi myöskin suomalaisia kouluja, vaikkapa aluksi edes yhden. Jos taas kunta kokonaisuudessaan ei siihen suostuisi, tulisi suomalaisten päästä eri koulupiiriksi, ylläpitääkseen suomalaisia kouluja. Näiden toiveiden toteuttamiseksi päätettiin yksimielisesti pyytää asiasta kuntakokousta ja valittiin yksi joukosta kaikkien puolesta pyytämään kuntakokouksen puheenjohtajaa ottamaan asia esille niin pian kuin mahdollista kuntakokouksessa. Seuraavana päivänä ajaa mainitun toimen saanut maanviljelijä Malmin asemalle kuntakokouksen puheenjohtajan, maanviljelijä von Essenin luo.«⁵⁵ Sitteen kuvauksessa värikkäästi esitetään näiden keskustelu ja sitä seurannut vieraalle huono lopputulos.

Jo neljän päivän kuluttua tämä kuntakokouksen puheenjohtaja G. W. von Essen antoi uutisen johdosta oman selityksensä: «Sununtaina tk. 4 päivänä iltapäivällä tuli luokseni maanviljelijä Toren, joka ilmoitti olleen mainittuna US:ssa että suomalainen koulu tulee perustettavaksi Helsingin pitäjään. On kumminkin mahdollista, että herra Toren on väärin ymmärtänyt minua tahi päinvastoin. Mutta varmaa on, että hän ei puhunut mitään koulun perustamista varten pidetystä kokouksesta yhtä vähän kuin että olisi kuulutettava kuntakokous asian ratkaisemiseksi. Jos hän olisi niin tehnyt, olisin suurimmalla mielihyvällä antanut tarpeellisia tietoja ja mielelläni antanut kysymyksen käsiteltäväksi kuntakokouksessa, sillä Helsingin pitäjän perusajatuksena on se, ettei kielletä apua kansakouluilta, jos tarve todellakin on välttämätöin ja jos sillä tahi niillä, jotka pyytävät apua, on luottamusta.»⁵⁶

Samassa lehdessä on uutinen, että mainittu herra Toren on toisen miehen kanssa uudestaan käynyt von Essenin luona pyytämässä kuntakokouksen koollekutsumista, mihin puheenjohtaja olikin suostunut.

⁵⁵ US 6. 1. 1891. «Viikinkivaltaa Helsingin pitäjässä».

⁵⁶ US 10. 1. 1891.

Nyt voidaan todeta, että tammikuussa 1891 tuli maalaiskunnan suomea puhuvan väestön kouluikäisten lasten opiskeluasia konkreettisella tavalla päiväjärjestykseen. Saman kuun aikana aloitti siellä kiertokoulunopettaja Varma J. Laamanen Joroisista koulunpidon. Sanomalehdistössä oli talven kuluessa suorastaan hätkähdyttäviä kuvauksia suomenkielen halveksimisesta paikkakunnalla. «Kirkkokuulutuksiakaan ei lueta suomeksi, tiedustelemalla saavat suomalaiset ottaa selvää asioista».

Ratkaiseva kuntakokous pidettiin 9. 3. 1891 ns. «kunnansalissa» eli kymmenkunta vuotta aikaisemmin muutetussa Kirkonkylän kansakoulun entisessä keittiössä, jonne kunnan kassakirstua ei oltu uskallettu siirtää, vaan sitä säilytettiin kirkon sakaristossa.⁵⁷ Tästä kokouksesta on lehdessä seuraava kuvaus: «Suomenkielisen kansakoulun perustaminen Helsingin pitäjään oli keskusteltavana kuntakokouksessa maanantaina 9. 3. Miehistä oli sinne saavuttu ruotsalaisten puolella, mutta suomalaiselta puolelta oli vain neljä miestä. Kirjeenvaihtajamme kuuli kerrottavan, ettei mitään ilmoitusta suomenkielellä oltu kokouksesta ennakolta annettu; mutta toivottavasti ei niin ollut asianlaita. Asiasta syntyi vilkas keskustelu. Paljo oli niitä, jotka katsoivat aivan tarpeettomaksi perustaa suomalaista kansakoulua, etupäässä siitä syystä että suomenkielinen väestö asuu ympäri pitäjää. Maisteri Bergbomin ehdotuksesta päätettiin asettaa komitea, jonka tulee hankkia tarkempia tietoja suomenkielisen koulun tarpeellisuudesta paikkakunnalla.»⁵⁸ SKY lähetti kokoukseen oman pikakirjoittajansa saadakseen yksityiskohdalliset tiedot asiasta. Tähän tärkeään kokoukseen kerrotaan erään aatelismiehen, joka oli tuolloin sairaana, kannattaneen itsensä paareilla voidakseen olla mukana vastustamassa suomenkielistä koulua. Komitean jäseniksi valittiin past. Palmroth, maisterit Bergbom ja Salava sekä maanviljelijät von Schantz ja Toren.⁵⁹

Piispa saapui heinäkuulla 1891 pitämään jälleen tarkastusta seurakunnassa ja totesi, ettei vielääkään oltu perustettu suomenkielistä

⁵⁷ Kuntakokouksen pöytäkirja 11. 5. 1882.

⁵⁸ US 12. 3. 1891.

⁵⁹ Lehmusto mt. s. 34.

kansakoulua. Kuntakokouksen puheenjohtaja v. Essen huomautti että asiaa tutkii erikoiskomitea ja että maist. Salava on innokkaasti ryhtynyt ajamaan suomenkielisten seurakuntalaisten asiaa ja vielä että seurakunnassa on vallinnut se tapa, että maata omistava asujaimisto, jonka äidinkielenä on suomi, antaa lastensa käydä ruotsinkielistä koulua. Piispa ei ollut tähän tyytyväinen, vaan määräsi suomenkielisen koulun perustettavaksi, josta asiasta kirkkoherra Fogelbergin oli tulevaisuudessa lähetettävä piispalle erikoisselvitys.⁶⁰ Tätä selostavassa lehtikirjoituksessa lisäksi mainittiin, että Helsingin pitäjässä asuu suomenkielisiä keskimäärin 8—9 henkeä/km² eli 800—900 henkilöä neliöpeninkulmalla. «Kun koululaiset päiväseltään voivat käydä koulua hyvinkin puolen pnk:n päästä, ei ole vaikea muodostaa täällä suomal. koulupiiriä.»

Maaliskuulla asetettu komitea viivytteli työssään ja sai sen vuoksi osakseen, eikä syyttä, sapekkaita kirjoituksia.⁶¹ Kun sen ehdotus lopultakin valmistui, otettiin se kohta esille kunnankouksessa ja tällöin päätettiin myöntää 250 markkaa Lapinkylään suunnitellun suomalaisen kansakoulun ylläpitämiseksi sillä ehdolla, että koulun oppilasluku muodostuisi niin suureksi, että sille voitaisiin myöntää valtionapu. Lisäksi koulupiirit otettiin nyt esille ja niitä päätettiin muodostaa peräti kymmenen.⁶² Tämä oli harvinaisen suunnitelma maalaisoloissa, tapahtuihan se seitsemän vuotta ennen piirijakopakkoa. Tosin on muistettava, että naapuripitäjä Tuusula oli vieläkin aikaisemmin päätetty jakaa koulupiireihin.⁶³

Kunnankokouksen myönteisestä päätöksestä tehtiin valituksia maaherralle ja näin asia saatiin viivästyämään. Lehtiuutinen kertoo siitä seuraavasti: «Maaliskuun 9 päivänä 1891 kuntakouksessa päätettiin antaa 200 markkaa suomalaisen kansakoulun kannattamiseksi ja asetettiin komitea tutkimaan lähemmin kouluoloja. Komitean lausunto oli tutkittavana kuntakouksessa 7. 12. 1891 ja päätettiin sen mukaan jakaa pitäjä kymmeneen koulupiiriin, joissa

⁶⁰ US 22. 10. 1891.

⁶¹ US 16. 10. 91 ja *Lehmusto* mt. sivu 34.

⁶² Kuntakokouksen pöytäkirja 7. 12. 1891.

⁶³ US 29. 11. 1890.

kussakin on koulunsa, joka saa apua yhteisestä koulukassasta. Lappbölen kiinteälle suomalaiselle kansakoululle päätettiin antaa 250 mk niitten 200 markan lisäksi, jotka maaliskuussa jo luvattiin. Koulukassaan kannettaisiin 60 penniä jokaiselta hengille pannulta henkilöltä niitten 20 pennin lisäksi, jotka jo kannetaan kiertokoululle. Tästä päätöksestä on tehty kaksi valitusta kuvernööriin, joissa ne tahdotaan kumottaviksi. Toisen valituksen ovat allekirjoittaneet Emil Silfvast, E. Hagerstam ja J. Kawaleff. Toisen alla on 15 nimeä.«⁶⁴ Valitusten johdosta asia viivästyi n. 1,5 vuotta.

SKY otti asian hoitaakseen keväällä 1893. Jo edellissyksynä oli päätetty tiedustella Helsingin pitäjän alueelta sopivia kouluhuoneita.⁶⁵ Keväällä 1893 saatiin tietää, että maanviljelijä S. A. Alèn on valmis rakennuttamaan koulutalon. SKY hankki sinne koulutarvikkeet ja huonekalut. Opettajan virka julistettiin auki hieman salaperäisellä ilmoituksella: «Väliaikainen naisopettajan virka eräässä etelä-Suomen suomenkielisessä kansakoulussa 2 á 3 penink. päässä Helsingistä julistetaan haettavaksi ennen 25. 9. Palkkaa tulee olemaan tältä lukuvuodelta kaikkiaan 900 mk ynnä asetuksen mukainen vapaa asunto ja lämmin. Virkaan on astuttava ensi lokakuun alussa. Puheena oleva virka asetetaan vakinaisesti tulevana keväänä ja on silloin virantoimittajalla mahdollisuus päästä vakinaiseksi. Vakinaisen opettajan palkka on 1 000 mk vuodessa ynnä vapaa asunto ja lämpö. Hakemukset lähetettävä osoitteella op. A. Kohonen, Helsinki. Huom. Naishakijain puutteessa voivat mieshakijatkin tulla huomioon otetuiksi ja tulee miesopettajan palkka olemaan pari sataa mk suurempi edellämainittua palkkaa.»⁶⁶

Kuukauden kuluttua sama lehti kertoi: «Kansakoulun opettajatareksi Helsingin pitäjän suomalaiseen kansakouluun on valittu opettajatar Vehmersalmen kansakoulusta Kuopiosta neiti Hulda Holopainen ja hänen seuraajakseen on valittu neiti Uimi Joroi-

⁶⁴ Päivälehti 28. 1. 1892.

⁶⁵ SKY:n kokous 24. 9. 1892. Vrt. Opettajain Lehti 3. 2. 1961.

⁶⁶ US 12. 9. 1893.

sista.«⁶⁷ Tiedämme, että op. Kohonen oli SKY:n uhrautuva ja tarmokas sihteeri vuosina 1890—1924 mutta ihmettelemme, miksi ei koulun nimeä voitu mainita viranhakuilmoituksessa. Seuraavana keväänä op. Kohonen laati jo asianmukaisen ilmoituksen, jonka perusteella sitten ilmaantui 10 hakijaa, joista op. H. Holopainen otettiin virkaan vakinaisesti.⁶⁸ Kun täällä annettiin opettajalle 1 000 mk vuodessa palkkaa, tulkoon mainituksi, että samaan aikaan Lappeenranta ja Tornio lupasivat kansakouluntarastajalleen vain 300 mk vuodessa.⁶⁹

Koulutyön alkamisesta kertoi sanomalehti seuraavaa: «On tunnettua, miten pääkaupungin viereisessä maalaiskunnassa tuhatmääriin nouseva suomalainen väestö on ollut omankielistä sivistystä ja omakielisiä kouluja vailla. Kun maamme syrjäisimmilläänkin saloilla tehdään työtä valistuksen levittämiseksi perustaen kouluja, kirjastoja, lukutupia jms. on aivan pääkaupungin vieressä, sivistyksen vihannimmilla viljamailla katsottu hyväksi jättää suomenkielinen väestö omankielisiä sivistyskeinoja vaille, vieläpä käyttää kunnan yhteisistä, sivistystarpeisiin aiotuista varoista suomalaistenkin osa yksinomaan ruotsalaisten koulujen kannattamiseen. Niin on käynyt Helsingin pitäjässäänkin. Turhaan siellä on saatu kunnan puolesta omankielistä koulua odottaa. Ainoastaan yksityisten, SKY:n ylläpitämänä on paikkakunnalla toiminut suomalainen pikkukoulu. Tällainen asiointi kävi ajan pitkään ja sivistystarpeiden kasvaessa yhä sietämättömämmäksi. Ja niinpä ryhtyivät yksityiset viime keväänä puuhaamaan ylempää suomalaista kansakoulua. Muuan suomalainen maanviljelijä pitäjän pohjoiskulmalla, Luhtamäellä rupesi eräänä kauniina kevätpäivänä rakentamaan pellollensa — kansakoulukartanoa. Mutta ruotsalaiset naapurit nauroivat koko yritykselle ja arvelivat, että kyllä menevät hukkaan hyvät humalat. Viimein valmistui koulutalo. Jopa tuli eräänä päivänä paikkakunnalle aiotun kansakoulun opettajatarin. Ja niin avattiin kuin avattiinkin Helsingin pitäjän Luhta-

⁶⁷ US 5. 10. 1893.

⁶⁸ US 21., 22. ja 27. 4. 1894 sekä 8. 6. 1894.

⁶⁹ US 1. 6. ja 21. 6. 1894.

mäellä nyt päättyneen syyslukukauden alkaessa ylempi suomalainen kansakoulu ja se sai heti lähemmä 30 oppilasta. Menestyksellä on koulu sittemmin työskennellyt ja päättänyt ensimmäisen lukukautensa ja on valmis joulun jälestä jatkamaan eteenpäin.

Mutta eivätpä ole vastuksia vailla tällaiset yritykset ruotsinvoittoisissa paikkakunnissa. Kun esimerkiksi puheena olevalle koululle aiotaan hakea valtionapua ja sitä varten oli käyty kirkkoherran virastossa pyytämässä asetuksen mukaista todistusta pitäjän suomenkielisten kouluikäisten lasten lukumäärästä ja siitä, miten niiden alkuopetusta on hoidettu, ei pitäjän kirkkoherra ollut katsonut tarpeelliseksi sellaista todistusta antaa. Mitä arvellaan moisesta menettelystä? Onko Helsingin pitäjän suomalaisten jättäminen puuhansa sikseen, vai onko heidän ruvettava riitelemään sielunpaimenensa kanssa?⁷⁰

Tässä yhteydessä ei ole mahdollista lähemmin tarkastella koulun toimintaa. Mainittakoon että koulun oppilasmäärä pian kohosi yli 50:n. Kunnan pohjoisosan asukkaat, jotka olivat pääosaltaan maanviljelijöitä olivat näin saaneet omakielisen koulun lapsilleen. Kunnan keskiosien suomenkielistä väestöä varten perustettiin 1896 koulu Kirkonkylään. Pari vuotta aikaisemmin kunnassa oli aloittanut toimintansa kansakouluhallitus.

Kirkkonummen kunta

Kansakouluasiain hoitaminen tasapuolisesti olisi ollut melko helppoa Kirkkonummella, sillä helsinkiläinen kauppias E. J. Silfvius oli tehnyt Kirkkonummen kunnalle 40 000 markan testamentin, jonka vuosittaiset korot oli käytettävä sekä ruotsinkielisen että suomenkielisen kansakoulun hyväksi. Kunta käytti rahat kuitenkin yksinomaan ruotsinkielisten koulujen hyväksi ja tämä herätti katkeruutta suomenkielisen väestön piirissä. Asiasta ryhdyttiin kirjoittelemaan sanomalehdissä.

Tammikuussa 1891 oli Uudessa Suomettaressa valaiseva kirjoi-

⁷⁰ US 24. 12. 1893.

tus nimellä «Koulu- ja kieliolot Kirkkonummella».⁷¹ Monissa ruotsinkielisissä lehdissä asiaa tarkasteltiin toiselta puolelta. Loppuvuonna sekaantui Päivälehtikin kirjoitteluun ja tästä lainaamme otteita.

«Land och Stad» lehdessä oli nimimerkki Runar julkaissut kirjoitelmassaan seuraavanlaisia mielipiteitä: «Nyt aletaan todenperään tehdä työtä suomenkielisen kansakoulun saamiseksi tänne. Luonnollisesti eivät Kirkkonummelaiset itse, vaan niitä on kyllä muita, jotka ilman mitään uhrausta kunnan puolelta tahtovat perustaa meille koulun. Nyt on tullut korkeammasta paikasta virallinen kysymys niiden lasten luvusta, joilla on suomi äidinkielenä. Ilmoitettiin täältä löytyvän 411 henkilöä, joilla on suomi äidinkielenä mutta että heistä ainakin $\frac{3}{4}$ osaa täydellisesti ruotsia. Lapsista kouluijässä — syntyneinä 1876—84 — omaa 56 suomenkielen äidinkielenä mutta kun $\frac{3}{4}$ heistä osaa ruotsia, tulisi koulu perustettavaksi ainoasti 14 lapselle, jotka ovat hajallaan viisi peninkulmaa pitkässä pitäjässä. Tämä vaatimus herättää kummastusta, varsinkin kun vielä muistaa että löytyy monta puhtaasti suomalaista kuntaa, joissa ei ole lainkaan kansakoulua.»

Tämän artikkelin johdosta Päivälehti lausui: «Kun on pyydetty koulu-ylihallitukselle tietoja suomalaisten luvusta Kirkkonummella, rupeavat ruotsalaiset soittamaan hätäkelloja. Sama virsi oli Siuntioonkin perustettavan koulun tähden mutta ottakaapa nyt selkoa Siuntion suomenkielisen kansakoulun oppilasluvusta. Millä oikeudella Runar tahtoo pakottaa suomalaisia lapsia saamaan opetuksensa ruotsiksi siksi, että he osaavat ruotsia. Suomalaiset ovat omankielisen koulun puuttuessa velvolliset panemaan lapsensa ruotsinkieliseen kouluun ja pian heistä sitten sanotaan että he osaavat ruotsia. Pelkääkö herra R. että yksi suomalainen koulu Kirkkonummella tulisi suomalaistuttamaan pitäjän lapset, joilla jo on seitsemän ruotsinkielistä kansakoulua käytettävänä? Kenties olisi paikallaan saada ensin suomalainen kiertokoulu antamaan alkeisopetusta.»⁷²

⁷¹ US 30. 1. 1891.

⁷² Päivälehti 20. 10. 1891.

Runar vastasi yllättävän pian tuohon kirjoitukseen ja väitti että asia ei ole tullut esille vasta nyt kouluhallituksen kyselyn johdosta, vaan jo vuosi aikaisemmin on lehdissä kirjoiteltu siitä. Hän myösi että Siuntiossa saattaa olla tarpeellinen oppilasmäärä suomenkielille koululle ja jatkoi: «Siinä paikassa, mihin koulu on ajateltu perustaa Kirkkonummella, nimittäin Haapajärvellä, löytyy vain kolme umpisuomalaista lasta eikä ole järkevää heille perustaa omaa koulua. En luule että 3 oppilainen suomalainen koulu voisi suomalaistuttaa pitäjää jossa on 7 ruotsalaista kansakoulua liki 300 oppilaalla.»⁷³

Luonnollisesti lehti halusi vastata noihin väitteisiin ja se käytti seuraavia sanontoja: «Sitkeästi ruotsinmieliset taistelevat suomenkielisiä kouluja vastaan. Ruotsia taitavia suomalaisia oppilaita ei Runar laske suomenkieliseen kouluun. Ei sittenkään vaikka Hindersbyn koulusta, jossa mainitun koulun opettajan mukaan on nykyisin 13 suomenkielisten vanhempain lasta, muutaman vuoden kuluttua oppilasmäärän lisääntymisen vuoksi pitäisi erottaa osa oppilaista. Tuon koulun oppilaissa on niinkin suomalaisia, että opetettaessa on alusta pitäen täytynyt käyttää suomenkieltäkin apuna. Ei ole varma, tuleeko suomalainen koulu Haapajärvelle tai tuleeko se muutamaan vuoteen lainkaan Kirkkonummelle. Hajallaan olevan väestön takia on koululaiset lähetettävä kouluajaksi asumaan lähemmäksi koulua.»⁷⁴

Seuraavan päivän numerossa esiintyi eräs vapaamielinen, ruotsinkielinen kirkkonummelainen ja kummastelee syntynyttä kynäsotaa. Hänen mielestään Runar ei voi esiintyä kuntalaisten nimissä. «Useimmat kirkkonummelaiset ovat luullakseni niin valistuneita ja avaramielisiä, etteivät he mitenkään mene kieltämään suomalaisia saamasta sivistystä omalla kielellään.» Tähän lehti vastasi kysymällä, pitävätkö paikkansa ne huhut, jotka kertovat Kirkkonummella pidetyn kokouksia, joissa on juhlallisesti päätetty suojella ruotsalaisuutta ja vastustaa suomalaisuutta.⁷⁵ Tähän kysymykseen ei kuitenkaan saatu vastausta.

⁷³ Päivälehti 22. 10. 1891.

⁷⁴ Päivälehti 28. 10. 1891.

⁷⁵ Päivälehti 29. 10. 1891.

Monet vaikeudet häitäsivät suomenkielisen kansakoulun perustamista Kirkkonummelle, jossa jo vuodesta 1871 lähtien oli toiminut ruotsinkielinen kansakoulu. Vasta syksyllä 1896 saatiin siellä suomenkielinen kansakoulu SKY:n toimesta alkamaan. Sijoituspaikaksi tuli kunnan pohjoisosassa sijaitseva Haapajärvi ja oppilasmäärä kohosi heti lähelle 30:n. Samassa kylässä toimii nykyisin Veikkolan kansakoulu.

Siuntion kunta

Ruotsinkielinen kansakoulu siuntiolaisille pojille oli perustettu jo vuonna 1871, myöhemmin myös tytöille mutta suomenkielisille ei haluttu omakielistä kansakoulua, vaikka heidän lukumääränsä 1880-luvulla lisääntyi jatkuvasti. Pääosa heistä asui Vihdin ja Lohjan kuntain rajaseuduilla ns. Lieviönkulmalla. Tähän asti olivat muutamasta näistä lapsista käyneet Lohjannummen suomenkielisessä kansakoulussa, jossa heitä ulkokuntalaisina oli kuitenkin erikseen verotettu tästä oikeudesta.⁷⁶

Heti vuoden 1891 alussa ryhtyi SKY puuhiin kiertokoulun saamiseen Siuntiolle.⁷⁷ Opettajaksi sinne valittiin Taavetti Simpura Vehkalahdelta. Seurakunnan rovasti kuitenkin oli ankarasti vastaan tätä koulua ja opettajaa.⁷⁸ Asia saatiin edistymään hyvin ja jo samana syksynä saattoi op. Adam H. Karvonen Koskelta aloittaa siellä varsinaisen kansakouluopetuksen emäntä Hilda Saloviukselta vuokratusta huoneistossa. Oma koulu tuntui paikkakuntalaisille läheiseltä ja sen hyväksi oltiin valmiit suuriinkin uhrauksiin. Jouluna järjestettiin koululla arpajaiset urkuharmoonin hankkimiseksi. Lehdissä pyydettiin kansansivistystä harrastavilta ihmisiltä voittoja arpajaisia varten.⁷⁹ Seuraavana vuonna toimi opettajana Juho Valve.

⁷⁶ US 17. 1. 1891.

⁷⁷ US 8. 1. 1891 ja 18. 3. 1891/70.

⁷⁸ *Lehmusto* mt. s. 39.

⁷⁹ Päivälehti 9. 12. 1891.

Luonnollisesti tätä yksityiskoulua ryhdyttiin tarjoamaan kunnalle heti alusta pitäen. Tämän tapaisesta puuhasta oli lehdissä seuraavanlaisia uutisia: «Äskettäin kuntakokouksessa kumottiin taasen suomalaisten anomus saada Lieviön kansakoululle kunnan kannatusta. Sanottiin suomalaisten ei tarvitsevan kansakoulua ja tarpeettomia maksuja kunta ei rupea suorittamaan. Mutta papisto oli niin aulis että lupasi Lieviöläisille kiertokoulun 10 viikoksi vuodessa yhtä mittaa vaikuttamaan. Kiertokoulu on kaksikielinen. Viime kuun 16 päivänä piti kiertokoulun alkaa vaikutuksen sanotussa kylässä, vaan oppilaita ei saapunutkaan, yritys päättyi siis alkuunsa.

Suomalaiseen kansakouluun, jota SKY täällä kannattavat, saapui tänä syksynä 32 oppilasta. Useat niistä tulevat kouluun kovin vähän kehittyneinä mutta toivottavasti syksyin kevään pidettävä pikkulasten koulu tulee tätä epäkohtaa korjaamaan lähimmässä tulevaisuudessa. Lieviön kansakoululla on jo pieni lainakirjasto mutta lisää kirjoja kaivataan.»⁸⁰

Pari viikkoa myöhemmin oli lehdessä uutinen: «Kuntakokouksen 2. 10. tekemästä päätöksestä, jolla kuntakokous hylkäsi sille tehdyn anomuksen 500 markan vuotuisen apurahan myöntämisestä Siuntion pitäjän Lieviön kylään perustetulle suomalaiselle kansakoululle, on kuvernöörille H. Salonius ym. jättäneet valituksen. Puheena oleva kansakoulu perustettiin yksityisten toimesta kolmatta vuotta sitten ja on alusta alkain pelkästään yksityisillä varoilla ylläpidetty. Kuten myötäliitetystä todistuksesta näkyy, oli mainitussa kansakoulussa ensimmäisenä kouluvuotena 35 oppilasta, toisena 30 ja tällä syyslukukaudella on 32 oppilasta. Kouluylihallituksen antamien tilastollisten tietojen mukaan oli Siuntion kunnan ruotsinkielisissä kansakouluissa oppilaita v. 1890 yhdessä 28 ja toisessa 32. Siis suomalaisessa koulussa on jo enemmän oppilaita. Kouluijässä olevien suomalaisten lasten luku Lieviön kinkerialukupiirissä on 41, joten koulu siellä on tarpeellinen. Suomalaisten on täällä päästävä nauttimaan samoja etuja kuin ruotsalaiset.»⁸¹

⁸⁰ US 3. 11. 1893.

⁸¹ US 15. 11. 1893.

Kesällä 1894 julistettiin miesopettajan virka tässä sekakansakoulussa haettavaksi. Palkaksi luvattiin 1 200 mk rahaa, asunto ja öljyvalo. Kuukauden kuluttua johtokunta valitsi opettajaksi «opettajakokelas J. Lankisen, joka on tänä keväänä päässyt Kymölän seminaarista.»⁸² Arpajaisia pidettiin koulun hyväksi edelleen ja uutta koulutaloa varten perustettiin erityinen kassa, jota kartutettiin monin tavoin.

Sipoon kunta

Ruotsinkielinen kansakoulu, jonne otettiin sekä poikia että tyttöjä, aloitti toimintansa Sipoossa jo 1. 9. 1869. Suomenkielisen kansakoulun aikaansaaminen kohtasi täällä suurimman vastuksen niistä kunnista joiden oloja tässä tutkimuksessa on käsitelty. Varsinaisen kansakoulun saaminen siirtyi peräti 1900-luvun puolelle mutta alempi kansakoulu saatiin toimintaan syksyllä 1892. Tämä koulu sijaitsi Martinkylässä rusthollari Rosenbergin talossa ja ensimmäisenä opettajana toimi neiti Emma Lindén. Eräässä lehtikirjoituksessa mainittiin seuraavasti: «Kuten muistettaneen, perustettiin Sipooseen SKY:n toimesta suomenkielinen alempi kansakoulu puolitoista vuotta sitten. Että se oli tarpeen vaatima, on tultu kylläkin tällä ajalla huomaamaan. Oppilasten luku on kasvamistaan kasvanut: seitsemästä se on noussut 17:een ja koulu on työskennellyt hyvällä menestyksellä. Ehditty oppimäärä vastaa muutamissa aineissa kansakoulun oppimäärää. Kiitos tästä tulee koulun kyvykkäälle opettajalle, neiti Lindénille. Varsin ansaittu oli sen tähden se sydämellinen kiitos, jonka lasten vanhempain puolesta hänelle vuositutkinnossa lausui seurakunnan kappalainen, past. Sundén.

On kuulunut huhuja, että tämä koulu aineellisen kannatuksen puutteesta jo ensi syksynä lakkauttaa vaikutuksensa. Se olisi kuolinisku Sipoon suomalaisten vanhempien toiveille, sillä ollen vähä-

⁸² US 27. 6. 1894.

varaista väkeä käy heille miltei mahdottomaksi omin neuvoin hankkia lapsillensa jatkuvaa opetusta omalla äidinkielellään. Sipoon suomenkielisen väestön harras toivomus on se, että SKY ei keskeyttäisi alkamaansa sivistystyötä täällä, vaan jos mahdollista yhtä isällisesti kuin tähänkin asti sitä jatkaisi ja tukisi.«⁸³

Koulu jatkoi toimintaansa. Sen ulkonaiset varusteet olivat kohtalaisen hyvät. Toisena ja pitkäaikaisena opettajana siellä toimi neiti Miili Lehtivuori. Vuonna 1895 tehtiin kunnalle ensimmäinen anomus avustuksesta ja tarjottiin koulua kunnalle mutta turhaan. Kuntämän koulun myöhemmistä vaiheista on julkaistu yksityiskohtainen selostus, ei ole tarpeen puuttua tässä siihen.⁸⁴

Alpo K. Rapila: On the Origin of Finnish-Language Primary Schools around Helsinki in the 1890's.

In the 19th century a majority of the population around Helsinki were Swedish-speaking. Primary schools were established for their children by the communes, but the schooling of the children of the Finnish-speaking minority was largely neglected. The first Primary School Code of Finland, given in 1866, did not require communes to establish primary schools. In 1889 a society called «Suomalaisen Kansakoulun Ystävät» (Friends of the Finnish Primary School) was founded, and it collected money, gave advice and support and established the first Finnish-language primary schools in the surrounding communes of Helsinki. The local Finnish-speaking people, in spite of their often living in difficult economic conditions, did their best to assist the society in establishing schools.

⁸³ US 5. 6. 1894.

⁸⁴ *Herttola*: Selostus Sipoon Martinkylän suomal. kansakoulun vaiheista. Uusimaa 13. 9. 1926.